

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:30
sssjournal.com

pp.697-707
ISSN:2587-1587

2019 / February / Şubat
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 06/02/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 20/02/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 20.02.2019

TARİHİN SONUNDA İDEOLOJİLER ÖLÜRKEN (!) MİLLİYETÇİLİĞİN YÜKSELİŞİ

THE RISE OF NATIONALISM AS IDEOLOGIES DIE (!) AT THE END OF HISTORY

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MAZLUM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mazlum61@gmail.com, Sivas/Türkiye

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1271>

Reference : Mazlum, A. (2019). "Tarihin Sonunda İdeolojiler Ölürken (!) Milliyetçiliğin Yükselişi", International Social Sciences Studies Journal, 5(30): 697-707.

ÖZ

Bu makalede, sosyal bilimlerin sorunlu alanlarından kabul edilen iki kavramın-ideoloji ve milliyetçilik –ilişkiseliliği/ilişkisizliği tartışılacaktır. Ayrıca ideolojilerin öldüğü savlanırken, milliyetçiliğin, otoriterliğin neden yükseldiği konusu açıklanmaya muhtaç durmaktadır.

Muhtemeldir ki 21. yüzyıl sosyal bilim literatürünün en tartışmalı, zemini kaygan, muğlak, negatif anlamlar yüklenen konularının başında ideoloji gelmektedir. Uluslararası ilişkilerde üstünlük kurmanın/dünyayı yeniden şekillendirmenin bir aracı konumundaki ideolojiler, SSCB'nin dağılmasından sonra, yani reel sosyalizmin çöküşünden sonra tekrar tartışmanın ana gündem maddesi haline geldi. Bu durum tarihin sonuna geldiğini, reel sosyalizmin çöküşü ile birlikte yerkürede geçerli, hakim ve hegemonik ideoloji olarak liberalizmin kaldığı savlarının yüksek sesle ifade edilmesini beraberinde getirmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki ideolojiler ölmez. Çünkü ideolojiler kurgusal ve normatif içerikli olmaları münasebetiyle toplum mühendisliği içerirler ve ideal toplum modeli sunarlar. Ortodoks (dogmatik) olmadıkları sürece kendilerini revize ederek varlıklarını sürdürürler.

Diğer yandan bir ideoloji olup olmadığı, 'ulusu meydana getiren mi', 'ulusu bir arada tutan mı' tartışmasının öznesi olan milliyetçilik teorik bağlamda tartışılırken, uygulamada bazen faşizmi de yanına alarak varlığını güçlü bir biçimde duyumsatmaktadır. Tarihte örnekleri oldukça fazladır.

Dünyanın otokratik lider tarafından yönetilmesi -ABD'de Trump, Rusya'da Putin- milliyetçiliğin dönemsel (konjonktürel) olarak yükseldiğini rasyonel olarak olumlu görürse de, sürecin arkasında başka nedenlerin var olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. 'Güçlü lider, güçlü ülke' imajı milliyetçiliği tetikleyen faktörlerden sadece bir tanesidir.

21. yüzyıl ideolojik hareketliliğin çok yoğun yaşandığı bir süreç olmaya adaydır. Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan ideolojik yönelimli hareketler, özgürlük, kimlik ve kültürel istemli toplumsal hareketler, ideolojiler adına yaşanan terör olayları, ayrılıkçı hareketler vb. bu yüzyılda ideolojilerin öldüğünü değil, çeşitlenerek, bazen radikalleşerek kendini daha fazla göstereceğinin ipuçlarını veriyor.

Anahtar Sözcükler: İdeoloji, Milliyetçilik, Liberalizm, Tarihin Sonu, Medeniyetler Çatışması

ABSTRACT

In this article, relationality / unrelatedness of two concepts, ideology and nationalism, which have been regarded among the problematic areas of social sciences will be discussed. In addition, while the ideologies are claimed to be dead, the question of why nationalism and authoritarianism are rising need to be explained.

Possibly, ideology is one of the most controversial issues of the 21st century social science literature, with slippery, ambiguous and negative meanings. The ideologies, which are a means of dominating / re-shaping international relations, have become the main agenda item of the discussion after the collapse of the USSR, that is, after the collapse of real socialism. This brought about a loud expression of the claims that history came to an end and liberalism remained as a prevailing, dominant and hegemonic ideology in the world, with the collapse of real socialism. However, it should be remembered that ideologies do not die because ideologies include social engineering and offer an ideal model of society in order to have fictitious and normative content. They maintain their existence by revising themselves unless they are Orthodox (dogmatic).

On the other hand, while nationalism, which is the subject of the debate whether it is an ideology or whether it is a "the one that created the nation" or a "the one that holds the nation together", is debated theoretically, sometimes it takes fascism with it and makes its presence felt strongly in practice. There are many examples in history.

The fact that the world is ruled by autocratic leaders (Trump in the United States, Putin in Russia) seems to be positively affirming that nationalism has risen periodically, but we should not overlook the fact that there are other reasons behind the process. The image of 'strong leader, strong country' may be just one of the factors that trigger nationalism.

The 21st century seems to be a candidate for a process where ideological mobility is very intense. The ideological-oriented movements in different geographies of the world, freedom, identity and cultural voluntary social movements, terrorism in the name of ideologies, separatist movements, etc. gives clue that ideologies do not die in this century but diversify and sometimes become more radical.

Keywords: Ideology, Nationalism, Liberalism, End of history, Clash of Civilizations

1. İDEOLOJİ KAVRAMI VE KURAMSAL BİR PERSPEKTİF

İdeoloji kavramı genelde sosyal bilimlerin, özelde de sosyoloji ve siyaset biliminin en sorunlu kavramları arasında yer almaktadır. Bazen agnostik, bazen çelişkili, bazen çatışmalı, karmaşık ve muğlak bir kavram olarak karşımıza çıkar. Tarihsel, toplumsal, kültürel, sınıfsal özellikleri onu çözümlemeyi zorlaştırır ve onu ele alırken birçok etkenle yüzleşmeyi zorunlu kılar. Bir diğer zorluk alanı tarihten felsefeye, psikolojiden sosyolojiye, iletişimden siyaset bilimine kadar farklı bilim alanı ve disiplinin inceleme konusu olmasıdır. Bahsettiğimiz bu zorluklara değişen, dönüşen tarihsel ve toplumsal koşullar, siyasal güç mücadeleleri eklenince olayı daha da karmaşık bir duruma dönüştürmektedir.

Bunların yanında ideoloji kavramını ele alanların ideolojik yönelimleri, öznel tutumları da süreci etkileyen diğer hususlardır. İdeoloji kavramı çoğu kez bakılan pencereden görülen betimsel bir kış tablosuna veya seyre dalınan verandadan izlenen bir ilkbahar manzarası şeklinde görülebilmekte, algılanabilmektedir. Bu nedenle de olumlu/olumsuz çok farklı anlamlar yüklenebilmekte, çok farklı içerimlerle açıklanabilmektedir.

Kavram ayrıca gündelik yaşamdan siyasal yaşama, ekonomiden kültüre her alanda kullanılabilir; kimi zaman olumlu, kimi zaman olumsuz hatta küçümseyici anlamlar yüklenerek. "gündelik dilde ideoloji, aslında siyasal retoriğe çok yakın biçimde kuşku duyduğumuz düşünceleri adlandırmak üzere suçlayıcı, olumsuz bir çağrışımla kullanılır. Siyasal rakipler, birbirlerini ideolojik konuşmakla ve davranmakla suçlarlar. Genel eğilimimiz, kendi siyasal görüşlerimizi doğru, rakiplerimizinkini ise ideolojik, yani yanlış saymaktır" (Çelik, 2005: 15) biçiminde açıklanabilmektedir.

Kavramın, hararetli tartışmaların öznesi olması, geçmişten günümüze bitmeyen bir çekişmenin aracı olmasının elbette ki tarihsel, siyasal ve sosyolojik nedenleri vardır. "İlk olarak, tüm ideoloji kavramları teori ile uygulama arasında bir bağın varlığını kabul ettiğinden, bu terim bir taraftan, siyasette fikirlerin rolü ve inançlarla teoriler arasındaki ilişki, diğer taraftan da maddî hayat veya siyasî tutum hakkında... hayli sert tutumları gündeme getirmektedir. İkinci olarak, ideoloji kavramı kendini, siyasî ideolojiler arasında süre giden mücadelenin dışında tutamamıştır. Tarihsel macerasının çoğunda ideoloji terimi, rakip fikir ya da inanç sistemlerine saldırı silâhı veya aracı olarak kullanılmıştır. 20. Yüzyılın ta ikinci yarısına kadar, tarafsız ve nesnelliği açık olarak ifade edilmiş bir ideoloji kavramı, yaygın bir şekilde kullanılmamıştır" (Heywood, 2013: 23)

İdeoloji kavramının bir başka talihsizliği ise 1980'ler sonrasında küresel arenada yaşanan değişim ve yeni dengelerin oluşumundan sonra gerekliliği/gereksizliğinin tartışılmaya başlanmasıdır. Özellikle Daniell Bell ile başlayıp Fukuyama ile devam eden 'tarihin/ideolojilerin sonu' tartışmalarında ideolojilerin öldüğü, sonunun geldiği savları belli çevrelerde karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda "özellikle günümüz toplumlarının zihniyetini anlamada ideolojinin kavramsal gücünü yitirdiğini söyleyenler terimi terk etme yanlısıdır. İdeolojiyi sosyal bilimler için değerini yitirmiş bir kavram sayanlar, kavramın kendi tarihinden getirdiği yetersizliklerden daha çok, ideolojinin sonluluğu savından hareketle, günümüz toplumlarının ideoloji-sonrası toplumlar olmasının ideoloji kavramını geçersiz ve değersiz kıldığını düşünmektedir." (Çelik, 2005: 16).

Benzer bir durum ülkemiz için de söz konusudur. İdeoloji kavramı ile ilgili çok şey söylendi ve söylenmeye devam etmektedir. Ancak bu söylemler tarihsel ve nesnel bir dolayımından çok, öznel ve ideolojik bir yönelime sahiptir. Şerif Mardin'in de belirttiği gibi bu çalışmalar, "daha çok bir ideolojinin niçin iyi veya kötü, üstün veya anlamsız olduğunu anlatmaya yönelir; ideolojik düşüncenin özelliklerinin ne olduğunu, hangi etkenler sonucunda ortaya çıktığını incelemez. Hele yazarın kendi düşüncesinin hangi taraflarının ideolojik olduğunu hiç araştırmaz" (1995: 11).

İdeolojilerin gereksizliğine, sonluluğuna vurgu yapan bir başka yaklaşım ise postmodernistlerden oluşmaktadır. 1980'ler sonrasında gerek Akademyada, gerekse bu çevrenin dışında kalan alanda küreselleşme tartışmaları ile ulus-devlet'e karşı nokta atışlar yapılırken, bunun bilimsel ambalajı

postmodernizm tarafından örülmek istenmiştir. Moderniteye bir başkaldırı olarak kendini ifade eden postmodernizmi, “modernliğin temel parametrelerine, eş deyişle, bilimsel bilginin üstünlüğüne, pozitif bilimlere, doğrusal gelişmeye, ulus-devlet anlayışına, endüstriyalizme, kapitalizme, demokrasiye, lâikliğe, insan haklarına, teknolojiye, bürokrasi ve uzmanlaşmaya karşı gelen ve onları sorgulayan, buna karşın belirsizliğe, parçalılığa, farklılığa, etnikliğe, alt-kültürlere, kültürel çoğulculuğa, bilgiye yönelik çoğulcu bakış açısına, yerel bilgiye, yerelliğe, özgünlük ve özgüllüklere ayrıcalık tanıyan bir hareket olarak” (Kızılçelik, 1996: 28) tanımlayabiliriz

Postmodernistler modern ideolojilerin tükendiğini ve baskıcı/totaliter olduğunu iddia etmektedirler, “nitekim, postmodern söylemler ve pratikler çoğunlukla birçok postmodernistin baskıcı ya da artık tükenmiş olduğunu düşündüğü modern ideolojilerden, üsluplardan ve pratiklerden net bir şekilde kopup ayrılan anti-modern müdahaleler olarak karakterize edilir” (Best-Kellner, 2011: 47-48) biçiminde açıklamaya çalışırlar.

Bütün bu tartışma ve eleştirilere rağmen ideoloji kavramı terminolojiden/gündemden kalkacak bir kavram/yol haritası değildir. Uyarlanarak, kendini revize ederek ve yeni anlamlar/içerimler kazanarak varlığını sürdürmektedir. O halde kavramın tarihsel seyrine kısaca bakmak doğru bir yaklaşım olacaktır.

İdeoloji, 18. yüzyılda ortaya çıkan ve bir anlamda Aydınlanma döneminin ürünü olan bir kavramdır. Kavramın ortaya çıkış serüvenini, tarihsel ve toplumsal mücadele sürecinin bir uzantısı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda ideoloji, “burjuvazinin feodalizme karşı verdiği ilk mücadeleler sırasında, geleneksel aristokratik toplumda doğmuştur. Bu mücadeleler 18. yüzyıl Aydınlanmacılığının arka planını oluşturmuş, daha açık söylemek gerekirse, ideoloji kavramı bu dönemin kültürel, felsefi ortamı içinde üretilmiştir. Bu tarihsel bağlam ideoloji kavramının neden; birincisi, akla derin inancı gerektiren bir düşünceler bilimi, ikincisi eski düzene karşı mücadelede eleştirel bir silah olarak kullanılmak üzere ortaya çıktığını anlamamıza yardım edecektir” (Larrain, 1995: 21).

İdeoloji kavramı birçok kavramın aksine terminolojik ve tarihsel geçmişi oldukça yeni bir kavramdır. “İdeolojinin geçmişi 200 yılı bulmaz. Bu terim, demokrasi ideallerinin yayılması, kitle hareketlerinin siyasete girmesi, dünyayı yarattığımızı göre onu istersek baştan yaratabileceğimiz fikri gibi Sanayi Devrimi’ne eşlik eden toplumsal, siyasal ve düşünsel altüst oluşların ürünüdür (McLellan, 2009: 2).

1.1. İdeoloji Tanımları

İdeoloji kavramını sosyal bilim terminolojisine armağan eden kişi Antoine Louis Claude Destutt de Tracy olmuştur. Fransız Devrimi’nden hemen sonra 1796 yılında bir konferansında ilk kez bu kavramı ‘düşüncelerin bilimi’ anlamında kullanmıştır. ‘İdea’ (düşünce) ve ‘logy’ (bilim) kavramlarından türetilen bu kavram De Tracy’ye göre, “bütün bilimlerin üstündedir, çünkü bütün bilimler düşünceler ve düşünceler arası ilişkilerin ürünüdür. Dolayısıyla ideoloji, bütün bilimlerin kaynağını açıklayabilir” (Örs, 2007: 9).

Bell, ideolojiyi ele alırken; De Tracy’ın amacının nesnel, düzeltilmiş ve arındırılmış “hakikat”e ulaşmak olduğunu belirterek şöyle devam etmektedir; “özellikle De Tracy, Helvetius ve Holbach gibi materyalistler ve Aydınlanma filozoflarıyla birlikte, Kilise ve Devlet tarafından teşvik edilen geleneksel inanç ve otorite yöntemleri dışında bir “hakikat” tanımı bulmaya çalışıyordu. Ve aynı şekilde, bu adamlar, Francis Bacon’un etkisi altında, hepsi Platon’un mağarasındaki gölgeler gibi hakikat illüzyonları yaratan tesadüfi eğilimlerin, önyargısal çarpıtmaların, yetiştirilme özelliklerinin, şahsi menfaat müdahalelerinin ve basit inanç isteğinin kusurlarını ortadan kaldıracak bir yol arıyorlardı: Amaçları ‘nesnel’ hakikate ulaşmak ve düşünceyi ‘düzeltmek’ için fikirleri ‘arındırmak’tı” (2013: 433)

De Tracy her ne kadar ideolojiyi düşüncelerin bilimi olarak tanımlasa da, günümüzde geldiğimiz noktada ideolojilerle ilgili tartışmalar devam etmektedir. Gerek içerik, gerek bağlam ve gerekse uluslararası ilişkilerde hegemonik üstünlük kurma noktasında taraflar nesnel değil, sübjektif tavır takınmaktadır. Bazı düşün insanları ideolojiye negatif (küçümseyici, nesnel olmayan, gerçekleri çarpıtan vb.) anlamlar yüklerken, bazıları da (liberalizmi/kapitalizmi savunanlar) ideolojilerin öldüğünü (özellikle SSCB deneyiminde reel sosyalizmin çöküşünden sonra) iddia etmektedir.

İdeoloji ile ilgili birkaç farklı tanıma göz atıp, bu konudaki tartışmalara değinmek, konuyu açıklamak açısından yararlı olacaktır. Bir tanıma göre, “siyasi veya toplumsal bir doktrin meydana getiren ve bir hükümetin, bir partinin, bir sosyal sınıfın vb. hareketlerine yön veren düşünce ve görüşler sistemi”dir (M. Larousse, c.9: 389).

Şerif Mardin ise, ideolojiyi; ideolojinin kurgusal ve tasarımcı özelliğinden hareket ederek, bilimle olan karşıtlığı/farklılıkları üzerinden tanımlamaya çalışır. Ona göre, bu konuda temel karşıtlık, “bilimin ideal olarak formel işlemlerden kurulu bir yöneme bağlı olmasıdır. Her ne kadar, bugünkü bilim anlayışımızda artık bilimsel kuramların “mutlak” bir geçerliliği olmadığını, zamanla bunların değiştiğini biliyorsak da bilimin formel tutarlılığının iç mantığı görece değildir. Seçtiğimiz formel kalıbın iç mantığının gereklerini yerine getirmezsek “yanlış” yapmış oluruz. İdeoloji adını verdiğimiz fikir kümeleri bu noktada çok daha kaypaktır. Formel işlemlerle zorunlu bağıntısı yoktur. İdeolojinin de kendi içinde bir mantığı vardır, fakat bu mantık formel mantık değil, duyguların veya şekillenmemiş arayışların mantığıdır.” (1995: 17). Mardin, ideolojiyi bilim-ideoloji karşıtlığı üzerinden açıklamakla yetinmez. İdeoloji teriminin kültürle daha yakından ilintili olduğunu, bilimden çok kültüre yakın olduğunu belirtir. Mardin’e göre, “İdeoloji” gerçeği “kültür” gerçeği ile çok yakından ilintilidir, ideolojinin saygınlığı da “kültür” mekanizmasının esaslarına dayalı olarak gelişir. İdeoloji, geleneksel “toplum haritaları”nın modern çağlarda faydalarını yitirmelerinin sonucudur: yeni bir toplum anlamları “haritası” türetme çabası olarak görülebilir” (1995: 18).

McLellan ise, W.B. Gallie’yi referans göstererek ideolojinin bütün sosyal bilimlerin en kaygan kavramı olduğunu, çünkü kavramın en temel fikirlerimizin dayanaklarını ve geçerliliğini sorguladığını, kavramın özü itibarıyla tartışmalı, yani bizzat tanımı (ve dolayısıyla kullanımı) hakkında ciddi anlaşmazlıklar bulunduğunu belirtir (2009: 1).

McLellan, aydınlanmacı, rasyonalist ve ampirist gelenek ile Marksist geleneğin farklı çıkış kulvarlarından hareketle ideolojiye ihtiyaç kalmayacağını, ideolojisiz bir toplum varsaydıklarını şu düşüncelerle ifade eder. “Aydınlanmacı, rasyonalist ve ampirist gelenekse, ideolojik kavrayışların irrasyonelliğini teşhir edecek nesnel bir toplum bilimine bel bağlar. Her iki gelenek de ideolojisiz bir toplum olasılığını öngörür: Ya sınıf iktidarının kalelerinden biri olan ideolojinin artık gereksiz hale geleceği Marksist bir toplum, ya da rasyonel piyasa ekonomisinin aşikâr normlarının hâkimiyetindeki kapitalist bir toplum” (2009: 2).

Frankfurt Okulu’nun yaşayan en büyük isimlerinden Jürgen Habermas ideolojiyi tanımlarken, onun modern bilim kisvesine bürünerek, iktidarı meşrulaştıran geleneksel yöntemlerin yerine geçtiğini ileri sürer. Habermas’a göre, “... Dünyanın geleneksel yorumlarının eleştirisinden çıkar ve bilimsellik iddiasında bulunur. Ancak bunlar da meşrulaştırma işlevi görmeye devam eder ve dolayısıyla gerçek iktidar ilişkilerinin analiz edilmesini ve kamu bilincinde ele alınmasını engeller. Dar anlamıyla ideoloji ilk kez bu şekilde ortaya çıkmıştır. İdeoloji, modern bilim kisvesine bürünüp kendi meşruiyetini yine ideolojinin eleştirisinden alarak, iktidarı meşrulaştırmanın geleneksel yöntemlerinin yerine geçer. İdeoloji ve ideolojinin eleştirisi birlikte ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, burjuvazi öncesi ideolojiden bahsedilemez” (Akt. McLellan, 2009: 3)

Strath’a göre ise ideoloji, sadece tarihsel bilimin bir nesnesi ve ürünü değil, aynı zamanda insan bilinci tarafından üretilen/inşa edilen bir form’dur (2006: 29).

Genel anlamda ideoloji deyince ne anlamak gerekir? Elbette bunun tek bir yanıtı yok. İdeolojinin anlam ve çağrışımlarını kategorize edecek olursak;

- ▶ Siyasî bir inanç sistemi.
- ▶ Eylem yönelimli siyasî fikirler kümesi.
- ▶ Yönetici sınıfın fikirleri.
- ▶ Belli bir sosyal sınıf veya sosyal grubun dünya görüşü.
- ▶ Sınıfsal veya sosyal çıkarları dışı vuran siyasî fikirler.
- ▶ Sömürülenler veya baskı altındakiler arasında yanlış bilinci yayan fikirler.
- ▶ Bireyi sosyal bir bağlamda konumlandırın ve müşterek aidiyet hissi yaratan fikirler.
- ▶ Bir siyasî sistemi veya rejimi meşrulaştırmak üzere, resmî olarak ayrıcalık verilmiş fikirler kümesi.
- ▶ Hakikat tekeli iddiasındaki her şeyi kapsayan siyasî öğretisi.
- ▶ Soyut ve oldukça sistematik nitelikteki siyasî idealler kümesi. (Heywood, 2013: 23).

1.2. İdeolojilerin Sonuna mı Geldik?

Bu tanımlama ve açıklamalardan sonra gerçekten ideolojilerin sonuna geldiği efsanesini/safsatasını/ideolojik bombardıman argümanını ele alabiliriz. İkinci Paylaşım Savaşı sonrası ABD’de Daniel Bell gibi düşünürler ideolojilerin sonunun geldiğini Amerikan toplumu üzerinden yaptıkları çözümlerle ileri sürmekteydiler. Bell, Amerikan toplumunda aile kapitalizminin

parçalanması, suç oranlarındaki inanılmaz artışlar ve suçun bir hayat tarzına dönüşmesi, kitle toplumunun ortaya çıkması, yönetici sınıf gibi konular üzerinde yaptığı analizlerden hareketle ideolojilerin sonunun geldiğini ileri sürmekteydi. Bell'e göre "on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan ideolojilerin arkasında entelektüellerin baskısı vardır. William James'in "inanç merdiveni" dediği şeye çıkmışlar ve oradaki imkânlarla ihtimalleri birbirinden ayıramayacak bir gelecek görüşüne varmışlar ve ihtimalleri kesinliklere dönüştürmüşlerdir. Bugün bu ideolojiler tükenmiştir... Olağanüstü gerçek şudur ki eski on dokuzuncu yüzyıl ideolojileri ve entelektüel tartışmaları tükenmişken, yükselişe geçen Asya ve Afrika devletleri kendi insanları için farklı bir cazibesi olan yeni ideolojiler tasarlamaktadırlar. Bunlar endüstrileşme, modernleşme, Pan-Arabizm, ırkçılık ve milliyetçiliktir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısının büyük siyasi ve sosyal meseleleri, iki tür ideoloji arasındaki belirleyici farkta yatmaktadır. On dokuzuncu yüzyılın ideolojileri evrensel, hümanist nitelikteydi ve entelektüeller tarafından tasarlanmıştı. Asya'nın ve Afrika'nın kitle ideolojileri dar görüşlü ve araçsal olup siyasi liderler tarafından yaratılmıştır. Eski ideolojilerin itici güçleri sosyal eşitlik ve en geniş anlamda özgürlüktü. Yeni ideolojilerin itici güçleri ise iktisadi gelişme ve milli güçtür" (2013: 441-442).

İkinci Paylaşım Savaşı sonrasında ortaya çıkan Soğuk Savaş (ABD ve SSCB-dünyanın iki süper gücü) ve bu süreci takip eden gelişmeler, ideolojileri yeniden tartışma konusu haline getirdi. Bu savaş döneminde 5 Aralık 1948 yılında Berlin resmen ikiye bölündü. Ve aynı zamanda Almanya, 1952 yılında resmen Doğu ve Batı olarak ikiye ayrıldı. 1963 yılında ise Berlin Duvarı örüldü.

1990'lı yıllar dünyanın dengeleri ve geleceği açısından tam bir tarihsel kırılma noktasıdır. SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) öncesinde başlayan çöküş sürecini durduramamıştır. Dönemin Komünist Parti Sekreteri Mihail Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu Glasnost (Açıklık) ve Perestroyka (Yeniden Yapılanma) politikaları, çöküşe çare olamamış ve SSCB resmi olarak Aralık 1991'de dağıldı, ardından Bağımsız Devletler Topluluğu kuruldu.

SSCB'nin resmi olarak çöküşü, uluslararası ilişkiler, güç dengeleri ve ideolojik savaş anlamında tam bir tarihsel kırılma anı ve yeni ilişkilerin inşa edilmesinin başlangıcıydı. O zamana kadar kapitalizmi ABD, sosyalizmi SSCB temsil ediyordu. Dolayısıyla bazı kesimlere göre, SSCB'nin (reel sosyalizmin) çöküşü aynı zamanda sosyalizmin kapitalizm karşısında yenilgiye uğraması demektir. Sosyalizm çöktüğüne göre, liberalizm/kapitalizm mutlak zaferini ilan edebilirdi ve bu durum aynı zamanda tarihin sonuna gelindiği, tek bir ideolojinin kaldığı (liberalizm) anlamına geliyordu. Japon asıllı Amerikalı Françis Fukuyama (CIA'nın beyin kuruluşlarından olan Rand Corporation'da görev yapmıştır), "1989 yazında *The National Interest* dergisinde "Tarihin Sonu mu?" başlıklı bir makalede yayımlamıştım. Makalede son yıllarda hükümet sistemi olarak liberal demokrasinin meşruluğu üzerine dünya çapında dikkate değer bir mutabakatın oluşmuş olduğunu ve aynı zamanda monarşi, faşizm ve son zamanlarda da komünizm gibi rakip egemenlik biçimlerinin liberal demokrasiye yenik düştüğünün ortaya çıktığını" (2012: 11) ifade ediyordu. Fukuyama tezini şöyle gerekçelendiriyordu, "liberal demokrasinin muhtemelen "insanlığın ideolojik evriminin son noktasını" ve "nihai insani hükümet biçimini" temsil ettiğim öne sürmüştüm. Buna göre liberal demokrasi "tarihin sonu"ydü. Önceki hükümet biçimleri, sonunda kendi çöküşlerine yol açan büyük eksikliklere ve akıldışı özelliklere sahipken, liberal demokrasi çarpıcı bir şekilde bu tür temel iç çelişkilerden uzaktır" (2012: 11).

Fukuyama'dan çok kısa bir süre sonra Huntington bayrağı devralacak ve ünlü 'Medeniyetler Çatışması' tezini ileri sürecekti. Bu tezinde küresel düzeyde çatışmaların artık ideolojik eksenli değil (hangi taraftansın?), din/uygarlık (etnik) temelli olacağını (kimsin?), bu kapsamda dünya genelinde 8 medeniyetin; Batı (Yahudi/Hıristiyan), İslam, Çin, Hint, Ortodoks, Budist, Japon, Latin Amerika medeniyetleri (Afrika ise medeniyet olma yolunda ilerliyor) var olduğunu/olacağını dünyaya bildiriyordu. Huntington ileri sürdüğü tezin gerekçelerini şöyle belirtiyordu; "Küresel siyaset modernleşmenin kazandırdığı ivmeyle bugün kültür çizgileri uyarınca yeniden şekillenmektedir. Birbirine benzer kültürlerle sahip halklar ve ülkeler bir araya gelirken, kültürleri farklı olan halklar ve ülkeler birbirlerinden ayrılmaktadır. İdeolojinin ve süper güçler arasındaki ilişkilerin tanımladığı kamplaşmaların yerini kültür ve medeniyetin tanımladığı kamplaşmalar almaktadır. Siyasal sınırlar gitgide kültürel sınırlarla çakışacak şekilde, demek oluyor ki, etnik, dinsel sınırlarla ve medeniyet sınırlarıyla çakışacak şekilde yeniden çizilmektedir. Soğuk Savaş dönemindeki blokların yerini kültür toplulukları almakta ve medeniyetler arasındaki fay hatları küresel siyasetteki başlıca çatışma hatları haline gelmektedir" (Huntington, 2015: 173). Huntington aslında son derece açıkça niyetini ortaya koymakta, ideolojik kamplaşmaların yerini kültürel ve medeniyet farklılıklarına dayalı çatışmaların, siyasal sınırların yerini kültürel sınırların alacağını ifade ederek ulus-devletin gereksizliğini vurgulamaktaydı.

Burada şu soruyu sormak bazı tarihsel gerçeklerin ortaya çıkmasında kritik öneme sahiptir: 1989 yılında Tarihin Sonu tezinin ortaya atılması, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılması, 1991 yılında SSCB'nin dağılması, 1993 yılında Medeniyetler Çatışması tezinin ortaya atılması, 1997 yılında oluşturulan Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (PNAC) ve 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra gündeme getirilen Büyük Ortadoğu Projesi. Bu tarihsel olaylar kronolojik bir tesadüf müydü? Yoksa adım adım hayata geçirilen dünyayı ve Ortadoğu'yu yeniden şekillendirme/paylaşma/hizaya getirme projeleri miydi?

Bu kırılma noktaları/tarihsel fay hatları elbette ki rastlantısal değildi. Aslında Sovyetler'in çöküşü, düşünülen önce gerçekleşti. Nitekim CIA eski başkanı Stansfield Turner, "Aslında kısmen benim de suçum var... Sovyetler'in bu kadar erken çökeceğini tahmin edemedik" (Yetkin 2017:217). CIA, Sovyetler'in ekonomisinin daha güçlü olduğunu sanıyordu ve beklediklerinden yaklaşık on yıl önce çöktü. Sovyetler'in çöküşü, ABD'nin yeni stratejiler geliştirmesini ve yeni düşman bulmasını zorunlu kılmıştı. Çünkü ABD, düşmanı olmadan, kendine düşman yaratmadan, ne kendi iç kamuoyunu yönlendirebilirdi, ne de dünyayı yönetebilirdi. O zaman yeni düşman bulmak/yaratmak gerekiyordu. O düşman bulunmuştu: 'İslam' ve buna dayalı olarak 'İslamofobi'. Huntington'un tezini bu çerçeveden okumak gerekir. Dünyanın en kanlı terör örgütleri arasında yer alan El Kaide, Taliban ve IŞİD'in ABD tarafından kurdurulup finanse edildiğini unutmamak gerekir. İslam adına, İslam'ı hakim kılmak için savaştıklarını iddia eden bütün terör örgütlerinin arkasında ya ABD ya da onların ataları sayılan İngilizler vardır. Hatta 1980 öncesi Türkiye'yi içine alan Yeşil Kuşak Projesi de CIA projesiydi ve bunu, CIA başkanı Turner gazeteci Murat Yetkin'in sorusu üzerine şöyle doğruluyordu, "Bu saptamanın doğru olduğunu düşünüyorum" (2017: 217).

11 Eylül 2001 saldırısından sonra İslam'ın topyekûn hedef tahtasına konması, İslamofobi kavramının ortaya atılması düşünülen projenin hayata geçirilmesinin adımlarıydı. IŞİD ve aynı minvaldeki terör örgütleri işte böyle bir stratejinin ürünüydü. Ancak şunu sormak gerekmez mi? İlk vahyin Hz. Muhammed'e indirilişinden beri terörü değil, insanlığı, merhameti, paylaşmayı ve adaleti öğütleyen İslam; yeni ayet, yeni peygamber gelmediği halde nasıl olur da terörü destekleyebilirdi? Elbette ki terörü destekleyen İslam ve Kuran değil, emperyalizmin İslam adına sahaya sürdüğü terör örgütleridir. İslam adına savaştığını iddia eden terör örgütleri Sovyetler'in çökeceği planı üzerine kuruldu (10 yıllık CIA yanılmasını göz ardı etmeden) ve sahaya bu amaçla sürüldü.

Olayın temelinde yatan sorun, aslında günümüz koşulları ile ilgili ve sınırlı değildir. İslam ve Hıristiyan dünyasının geçmişten gelen bilinçaltı refleksleri ve birbirlerine karşı tarihsel hınçları söz konusudur (Bay, 2018a: 9). Geçmişteki Haçlı Seferleri, İslam egemenliğinin Akdeniz Havzası ve Avrupa'ya yaptığı seferler bu güvensizliğin, ön yargının ve tarihsel hıncın nedeni olarak kendini göstermektedir. Bu açıdan değerlendirecek olursak, "Günümüzde de karşı karşıya olduğumuz küresel şiddet ve terör eylemlerinin büyük bir kısmının temelinde kutsallaştırılan dinsel şiddet eylemleri yer almaktadır. Bir taraftan radikal İslam çizgisinde olan gruplar Hristiyanların ve Batı'nın kendilerine karşı tutumlarını, İslamiyet'e bir saldırı olarak algılamakta, diğer taraftan Radikal Hristiyanlar İslamiyet'i ve Müslümanları dünyadaki şiddet ve terörün kaynağı olarak görmektedir. Her geçen gün tarihteki haçlı savaşları zihniyeti yeniden filizlenmekte ve bu iki büyük din arasındaki uçurum giderek derinleşmektedir" (Bay, 2018b: 327).

ABD'nin genelde dünyayı, özelde ise Ortadoğu'yu yeniden şekillendirebilmesi için siyasal ideolojisi olan liberalizmin zaferini ilan eden Fukuyama ve Huntington'un tezleri tam zamanında dolaşıma sokuldu. Dolayısıyla ideolojiler ölmüştü, o halde ideolojik mücadele anlamında tarihin sonuna gelmiştik. Gerçekten ideolojiler öldü mü? İdeolojilerin sona ermesi mümkün mü? Ve kapitalizm tarihin geri kalan sürecinin tek/hakim hegemonik ideolojisi olabilir mi?

2. İDEOLOJİLER ÖLDÜYSE MİLLİYETÇİLİK NEDEN GÜÇLENİYOR?

Bu soruların dışında, ama bağlam olarak bu sorularla ilintili yeni soru/lar sormak gerekir. Eğer ideolojiler öldüyse dünyanın birçok bölgesinde milliyetçilik ve bazen faşizm neden yükselmekte, ivme kazanmaktadır. Gerek modernleşmiş (gelişmiş sömürgeci Batı ülkeleri) ve gerekse gelişmekte olan (Batı dışı) toplumlarda etnik ve dinsel milliyetçilik neden önemli ve belirleyici bir güç odağına dönüşmeye başladı? Başta ABD ve Rusya olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde otoriter liderler neden işbaşına gelmektedir? Milliyetçiliğin ekonomik süreçlerle ve küreselleşme ile ilgisi var mıdır? Milliyetçilik, bir kitle psikolojisi durumu mudur, yoksa ekonomik belirsizlikler döneminde sığınılan bir liman mıdır? Bu sorulara doğru cevap verebilmek için kısaca milliyetçilik ve ondan aldığı ilhamla kendine pratik yapma şansı bulan faşizmin ne olduğuna kısaca bakmak gerekir.

Milliyetçilik, pratikte varlığı yadsınamayacak kadar güçlü ancak teorik olarak çok tartışılan modern bir ideolojidir. Aslında ideoloji olup olmadığı dahi tartışılmaktadır. Bazı yazar ve düşünürler milliyetçiliğin

evrensel ilkeleri olmadığı, bütün uluslar için geçerli ortak argümanları bulunmadığı, ünlü teorisyenlerinin olmadığı vb. gibi gerekçelerle ideoloji olmadığını ileri sürmektedir. Hatta bazıları milliyetçiliğin kaypak bir ideoloji olduğunu, başka ideolojilerle birleşerek şekilden şekile girebildiğini, faşizm kılıfına bürünebildiği gibi savlarla milliyetçiliği bukalemun olarak niteleyebilmektedir. Kesin ve tartışılmaz olan ise milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğu, Fransız devrimi sonrasında yayılan bir ideoloji olduğudur. “Milliyetçilik 19. yüzyılın başlarında, Avrupa’da üretilmiş bir doktrindir. Nüfusun yönetime el koymasına mubah olan kesimini belirlemeye, devlet gücünün meşru kullanımına ve bir devletler toplumunun düzgün işleyişine yönelik kriterler sunar gibi gözükür. Kısaca, bu doktrin, insanlığın doğal olarak uluslara ayrıldığını, ulusların birbirlerinden ayrı, anlaşılabilir bazı karakteristik özelliklerle bilindiğini ve tek meşru yönetim biçiminin, ulusun kendi kendini yönettiği sistem olduğunu savunur” (Kedourie 1994:1’den akt. Calhoun, 2007: 16).

Bu konudaki en ilginç ve gerçekçi tanımlardan birini Lepore yapmıştır. Ona göre, “On dokuzuncu yüzyılda bir bebek olan milliyetçilik, yirminci yüzyılın ilk yarısında bir canavar haline geldi” (05.02.2019). Lepore burada milliyetçiliğin ortaya çıkışını bir yandan emekleme aşamasındaki bir bebeğe ve o bebeğin saflığına benzetirken, sonrasında ise -birçok olumsuz olayın faili ya da nedeni olarak -canavara benzetmektedir.

Bir başka tanıma göre milliyetçilik, “her şeyden önce bilincimize bir şekil veren, dünyayı anlamlandırmamızı sağlayan bir söylem; başka bir deyişle, toplu kimliklerimizi belirleyen, günlük konuşmalarımızı, davranış ve tutumlarımızı yönlendiren bir görme ve yorumlama, bir algılama biçimi” dir (Özkırmı, 2015: 14). Bu tanım, ideolojinin özel bir biçimine vurgu yapmaktadır. Çünkü ideolojiler toplumsal alanı, dışımızdaki gerçekliği algılamamıza (doğru/yanlış veya eksik) katkı sunarlar. Milliyetçilik bunlardan sadece biridir.

Calhoun, milliyetçiliği kolektif bilincin bir yansıması ve devleti kuran temel unsur olarak kabul ederek şöyle tanımlamaktadır, “Milliyetçilik yalnızca buhranlar ve alenî çatışmalarda öne çıkan bir şey değildir. O, modern çağın kolektif bilincinin ve son iki yüz yılımıza damgasını vuran devlet yapısının da temelini oluşturur. Gerçekten de, milliyetçilik yalnızca siyasi değil, aynı zamanda kültürel ve kişisel bir kimlik meselesidir. Ulus söylemi özellikle özlemler ve özdeşleşme bağlamında dile getirilirken, -birçok bakımdan hışmı olan- devlet söylemi daha çok akıl ve çıkar terimleriyle ifade edilir. Milliyetçilik kısmen bizi biz yaptığı, bestekâr ve sanatçılara ilham kaynağı olduğu ve tarihle (dolayısıyla ölümsüzlükle) bağ kurmamızı sağladığı için duygusal bir güce sahiptir” (2007: 3). Calhoun milliyetçiliği tanımlarken, onun kültürün ve kimliğin oluşumundaki rolüne vurgu yapar.

Bu noktada Gellner’in bu konudaki düşünceleri önem kazanır. Gellner, milliyetçiliğin milletin ortaya çıkışından sonra o kültürün icat ettiği bir sosyal harç olduğunu ifade eder. Bir anlamda Gellner, olmayan/ortaya çıkmayan milletin milliyetçiliği olmaz diyor. Ona göre, “Ulusları doğal ve Tanrı’nın belirlediği şekilde sınıflandırmak ve doğuştan varolan ancak uzun süre ertelenmiş bir siyasal kaderi olduklarını savunmak bir efsaneden ibarettir. Bazen önceden varolan kültürleri alıp onları ulusa dönüştüren ulusçuluk, bazen de ulusları kendi yaratır ve çoğu kez de önceden varolan kültürleri yokeder... Uluslar eşyanın tabiatında varolan ve doğal türler doktrininin siyasal uyarlaması olan şeyler değildir. Ne de ulusal devletler etnik veya kültürel grupların belirgin ve nihai kaderidir. Gerçekte varolan kültürlerdir; çoğunlukla belirsiz gruplar halinde yaşayan, birbirlerine karışan, örtüşen, içiçe giren kültürler. Diğer yanda, her zaman olmasa da genellikle, varolan her biçim ve büyüklükteki siyasal birimlerdir” (1992: 94).

Akman ise milliyetçiliği etnik milliyetçilik, sivil milliyetçilik ve modernist milliyetçilik olarak üçe ayırır. Etnik milliyetçiliğin nüfusun benzeşim etnik saflığı üzerine kurulu olduğunu, sivil milliyetçiliğin ise siyasal ideal ve fikirler üzerinden hareket ettiğini ifade ederek şöyle devam etmektedir, “genel kabule göre, etnik milliyetçilik millet tanımında ırk, kültür ve dil birliğini vurgulayarak kültürel ayrıcalık ve özgünlük meşelerini öne çıkarır. Millet anlayışı organik ve bütüncüdür. Sivil milliyetçiliği ise teritoryalite, vatandaşlık, sivil gurur ve katılım belirler. Etnik milliyetçilik milletin aşını veya özünü neyin teşkil ettiğine dair temel savlar öne sürer. Bu anlayışta milli kimlik nüfusun benzeşliği ve etnik saflığı üzerine inşa edilmiştir. Buna karşılık, sivil milliyetçilik öze yönelik olmaktan çok şekilsel ve yöntemeldir. Milletin belirli bir etnik öz etrafında değil, ortak siyasî idealler ve fikirler etrafında birleşmesi gereğini öngörür” (2008: 81).

Milliyetçilik, milletten millete, döneme ve değişen koşullara göre içerik kazandığı için evrensel içeriğe sahip değildir. Etnik (ırksal), din ve dil temelinde kendine zemin bulabilmektedir. Tarihsel süreçte milliyetçiliğin faşizme dönüştüğü en temel alan etnisite olmuştur. Yaşanan katliamlar, soykırımlar, savaşlar genelde ırk/etnisite temelinde filizlenmiştir. Irktan sonra gelen en önemli araç ise din olmuştur. Avrupa

başta olmak üzere dünyanın birçok coğrafyasında –günümüzde Ortadoğu’da -din adına savaşlar cereyan etmekte, katliamlar yapılmaktadır.

İlhamını milliyetçilikten alan faşizm kavramının kökeni İtalyanca ‘Fasces’ sözcüğünden gelmektedir. “Faşizm deyiminin tarihsel bir kaynağı vardır. Bu deyim Roma İmparatorluğu zamanında yüksek memurların koruyucularının ellerinde taşıdıkları baltalara verilen ‘fasces’ adından türetilmiştir. Bu baltalar devlet iktidarının sembolü sayılıyordu, sapları ince sopalarla sarılıp, sıkıca bağlanmıştı. ‘Fasces’ adından türetilen faşizm deyimini ile İtalyan ulusunun bir otorite çevresinde sıkıca birleşip, toplanması belirtilmek istenmiştir. Faşizmde, ulusun bir otorite çevresinde toplanması, bir şefin kesin egemenliği biçiminde ortaya çıkar” (Sarıca-Aybay, 1965: 7).

Faşizm ile ilgili en önemli tartışmalardan bir tanesi, faşizm “bir yönetim biçimi midir yoksa bir ideoloji midir sorusu bir yana, bir genel kategori olarak faşizmden söz etmek mümkün müdür?... faşizm veya faşist kavramının pejoratif bir anlam içermesi ve hiçbir rejimin ya da hiç kimsenin faşizmi veya faşistliği kabul etmemesi” (Örs, 2007: 480) konuyu tanımlamadaki en önemli sorundur. Çünkü bazı yazarlar faşizmi Alman ve İtalyan faşist uygulama ve örgütlenmeleri üzerinden hareketle bir rejim olarak tanımlarken, bazıları içeriği zayıf ideoloji olarak tanımlamaktadır. Bu tartışmaları bir kenara bırakarak tanımlamaya çalışırsak; “Faşizm, geniş kapsamlı ve kendi içinde tutarlı bir ideolojiden çok, inanç ve eyleme dayanır. Faşizm içerikten çok bir biçimdir. Diğer ideolojilerde inancı sağlayan unsurların başında gelen ideolojilerin tutarlılığı iken, bu, faşizmde duygulara hitap eden propaganda ve eylemdir. Faşizm, çeşitli felsefi akımların ve ideolojilerin kavramalarının bir arada kullanıldığı, eklektik, çoğu kez gerçekleştirilmesi imkansız ütopyik düşünceleri içeren, kendi içinde çelişkili unsurlar bulunan, rasyonel olmayan ideolojidir” (Örs, 2007: 484).

Hobsbawn’a göre, faşizmin döl yatağı milliyetçiliktir (1993: 156) ve teorik temelini oradan alır. Reich ise faşizmi iki boyutta ele alıyor. Birinci boyutu sınıfsal taban açısından, orta sınıfın ideolojisi/örgütlenme biçimi olarak görür ve “orta sınıf insanının kişilik yapısının siyasal yönden örgütlenmiş anlatımından başka bir şey olmadığını” ifade eder. İkinci boyutta ise, “faşizm, makinacı buyurgan uygarlıkla onun makinacı-gizemci öğretisi tarafından ezilen insanın temel coşkusal tutumudur” (1979: 10) şeklinde kişilik-bilim açısından değerlendiriyor.

Michel, faşizmin temelinde kutsallaştırılmış millet mitosunun ve zirveye çıkmış milliyetçilik anlayışının yattığını belirterek, faşizmin irrasyonel bir tutum, şiddetin erdemini savunan bir düşünce olduğunu ifade ederek, şöyle devam eder; “Faşizm her şeyden önce doruk noktasına varmış bir milliyetçiliktir. Kutsallaştırılmış millet, en yüce değerdir. Siyasal, toplumsal ve etnik üçlü bir iç tutarlılık ve milleti bölen ve güçsüzleştiren çelişkilerin ortadan kaldırılması faşizmin çıkan gereğidir... Yaşamsal atılımı boğan mantık tarafından yönlendirilen davranış biçimi reddedilmektedir; faşizm, entellektüalizm karşıtı bir tepkidir; içgüdünün **öç** alışıdır; eylem kültürünü yüceltmekte, şiddetin erdemini savunmaktadır” (Michel, 1990: 8/9).

Poulantzas, faşizmi bir özel bir rejim ve emperyalist aşama olarak niteler. Ona göre, “Faşizm, olağanüstü Devlet biçiminin özel bir rejim biçiminden başka bir şey değildir... Gerçekten de faşizm kapitalizmin emperyalist aşamasına rastlar” (1980: 8/13).

Tanıl Bora ise faşizmi tanımlarken, I. Emperyalist Paylaşım Savaşı’ndan sonra Batı’da ortaya çıkan gelecek kaygısının, bireysel ve toplumsal yaşamda ortaya çıkan ‘anlam yitimi’ nedeniyle kitleselleştiğini şöyle vurgulamaktadır; “Birinci Dünya Savaşı sonrası Batı toplumlarını saran gelecek ve anlam bunalımı, devlet mitolojisine ve bu mitolojiyi kitleselleştiren faşizme yatak açmıştır” (2006: 43).

Bora, bu bireysel ve toplumsal anlam yitiminin kapitalist sistemin doğasının yarattığı tahribattan kaynaklandığını belirterek, “Faşizmi iki dünya savaşı arası krize özgü olmuş-bitmiş bir olgu olarak tarihin uzak raflarına kaldırmaya dönük bir yorum, hemen her yerde yaygın ve egemendir. Bu egemen-statükocu görüş, kapitalizmdeki faşizm köklerini görmez: Faşizmin kapitalist sistemin iktisadî-toplumsal ve politik buhranına bir çözüm seçeneği olarak işlev görebilmiş olduğunu, faşist hareketin saiklerinin, 'güdülerinin', kapitalist toplumun metalaştıncı/ yabancılaştırıcı süreçlerinin ve rasyonalitesinin insanî-beşerî ilişkilere kazandırdığı karakterden neş’et ettiğini düşünmez” (2006: 136) şeklinde ifade etmektedir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi gerek milliyetçilik, gerekse faşizm tartışılmaya devam edecek gibi görünüyor. Milliyetçilik belirli bir etnisitenin, dinsel inancın, dilsel ve kültürel birliğin kutsallaştırılması, üstün görülmesi hatta mitleştirilmesi, diğerlerinin ise küçümsenmesi, aşağılanması üzerinden kendine yer açmaktadır.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

Sosyalist düşüncenin en büyük uygulama alanı ve laboratuvarı olan SSCB'nin 1991 yılında çökmesi ile gerçekten ideolojik anlamda tarihin sonuna ve ideolojilerin öldüğü noktaya mı geldik? Bu süreç aslında II. Dünya Savaşı sonrasında dillendirilmeye, reel sosyalizmin çökmesinden sonra ise yüksek sesle ifade edilmeye başlandı. İdeolojilerin sonuna gelindiğinin bir safata olduğunu Eagleton şöyle ifade etmektedir; “ideoloji kavramının günümüzdeki bastırılışı bir anlamda, II. Dünya Savaşını izleyen ve “ideolojinin sonu” olarak adlandırılmış olan dönemin yeniden ısıtılmasıdır denilebilir; fakat bu hareket, en azından, faşizm ve Stalinizmin işlediği suçlara verilen travmatik bir tepki olarak kısmen anlaşılabilir olsa bile ideolojik eleştiriye duyulan şu anki nefret bu tür bir politik gerekçeden yoksundur. Dahası “ideolojinin-sonu” okulu, açıkça politik sağın yarattığı bir şeydi; oysa “post-ideolojik” gönül rahatlığımız öven tavsiye mektuplarının altında çoğunlukla radikallerin imzası bulunmaktadır. “İdeolojinin-sonu” kuramcıları bütün ideolojilerin, doğaları gereği kapalı, dogmatik ve katı olduğunu söylemekteydiler, postmodernist düşünce ise bütün ideolojileri, teleolojik, “totaliter” ve metafizik temelli olarak görme eğilimindedir. Bu yolla, kaba saba bir karikatür haline getirilen ideoloji kavramı, itaatkâr bir şekilde kendi defterini dürmektedir.

İdeoloji nosyonunun terk edilmesi, günümüzde atağa geçmiş olan kapitalizmin karşısında, sınıf çatışması, üretim tarzları, devrimci eylemlilik ve burjuva devletin doğası gibi “metafizik” meselelerle uğraşmaktan mahcup bir yüzle ve düzenli olarak vazgeçen sabık devrimci solun birçok kanadının geçirdiği şiddetli politik sarsıntı ile bağlantılıdır” (2011: 12-13).

Tarihin gelişim seyri ve toplumsal pratikler ideolojilerin ölmediğini, sonuna gelmediğini hep göstermiştir. Kendini belli iddia ve kurgusal öngörülerle ortaya koyan, toplum mühendisliği içeren hiçbir ideolojinin ölmesi sök konusu değildir. İnsanoğlunun daha mutlu, daha anlamlı bir dünya ve düzen arayışı devam ettiği sürece (insanlık var oldukça bu arayış devam edecek) ideolojiler de varlığını sürdürecektir. Çünkü ideolojiler insanoğlunun dünyayı ve toplumsal gerçeği okuma/anlama haritalarıdır. Bu yüzden bile ideolojilerin ölmediğini/ölmeyeceğini söylemek bir kehanet olmayacaktır.

İdeolojilerin etkililiğini veya pasifliğini belirleyen/belirleyecek en önemli şey; onların insanoğlunun arayışlarına vereceği yanıtlar, üreteceği çözümler ve kendini kitlelere kabul ettirme (ikna etme, inandırıcı olma) becerisi olacaktır.

Milliyetçilik ve faşizm de bu anlamda varlığını sürdürecektir. Kapitalist hegemonya var oldukça, eşitsizlikler, keskin sınıfsal uçurumlar ve buna bağlı yoksulluk devam edecektir. Kapitalizmin yarattığı bu tablo geri kalmış, sömürülen toplumlar ağırlıklı olmak üzere; toplumların/halkların kendi geleceğini güven altına alabilmek için milliyetçilik varlığını sürdürecektir. Küreselleşme sürecinin etnik ve dinsel hassasiyetler üzerinden mikro milliyetçiliği kışkırttığını göz ardı etmemek gerekir. Bunun yanında bir ulus devleti oluşturan farklı etnik topluluklar arasında gerilim baş gösterdiği zaman da milliyetçilik ve karşı milliyetçilik bileşik kaplar örneğinde olduğu gibi ortaya çıkacaktır. Bu durum belki de ulus devletlerin en önemli açmazlarından biridir. Çünkü hiçbir ulus devlet etnik, din ve dil grupları anlamında homojen değildir. İmparatorlukların en önemli dağılma nedenlerinden birinin de modern dönemde milliyetçilik ideolojisinin ortaya çıkması olduğunu hatırladığımızda, ulus devletler de benzer bir risk tablosu ile karşı karşıyadırlar. Ulus devletin ekonomik refah seviyesini yükselttiği ve özgürlükleri geniş tuttuğu sürece bir sorunun olması düşük olasılıktır. Ancak tersi durumda sorunlu bir tablonun ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır.

Günümüzde başta ABD, Rusya, Macaristan, Polonya olmak üzere, Avrupa'nın ve dünyanın birçok yerinde otoriter eğilimleri yüksek, milliyetçi duygulara hitap eden liderlerin ya iktidar, ya iktidar ortağı olması ya da güçlü bir muhalefet hareketine dönüşmesi bu anlamda rastlantısal değildir. Küreselleşme ile birlikte gerek ülkeler arasında, gerekse tekil anlamda herhangi bir ülke içindeki sınıfsal uçurumların keskinleşmesi, bu tablonun en önemli bileşenini oluşturmaktadır. Bu durum hem ulusal sınırlar içindeki iç çatışmaları, hem de ülkeler arasındaki savaşları körükleyebilir. Bunun örneklerini günümüzde fazlasıyla görmek mümkündür.

Diğer taraftan 11 Eylül saldırısından sonra İslam'ın hedef tahtasına oturtulması, İslamofobi kavramının emperyalizmin oluşturduğu İslam tandanslı terör grupları üzerinden İslam'ın terörle özdeşleştirilmek istenmesi akla Haçlı Seferleri'nin yeni versiyonlarını getirmektedir. İslam, dinsel bağlamından koparılarak bağnaz bir ideolojiye dönüştürülmek ve terörün öznesi yapılmak istenmektedir. Bu anlamda Huntington'ın tezinin tesadüfi olmadığını görmek ve doğru okumak gerekir.

İdeoloji kabul edilsin veya edilmesin milliyetçilik ve faşizm varlığını sürdürecektir. Çünkü toplumsal belirsizlik/kaos dönemlerinde kitleler için sığınılacak limanlardır. Bu belirsizlik-kaos dönemlerinin derinleşmesi, yabancılaşma, anlam belirsizliği, tüketim çılgınlığı, bireysel ve toplumsal yaşamın metalaştırılması milliyetçi ve ondan beslenen faşizan hareketleri de güçlendirecektir. Değerler sisteminin çökmesi, toplumsal ve bireysel anlam kaymalarının/ yitiminin/belirsizliğinin dinsel olana ilgiyi artıracak ve dinsel bağnazlığa dayalı toplumsal hareketlerin, çatışmaların artacağını, militer yapıların daha etkin ve belirleyici olacağını öngörmek zor olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akman, A. (2008). “Etnik-Sivil Kuramsal İkileminin Ötesinde: Modernist Milliyetçilik- Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı”. (Ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinçil). Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik, Cilt 4, III. Baskı, s. 81-90, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bay, S. (2018a). Howard Brenton’ın Paul Adlı Oyununda Göğe Yükselen İsa Mitosuna Farklı Bir Bakış, Disiplinlerarası Sanat, s. 2-39, Iksad Publications, Gaziantep.
- Bay, S. (2018b). Howard Brenton’ın Tiyatro Eserlerinde Şiddet, Sonçağ Yayınevi, Ankara.
- Bell, D. (2013). İdeolojinin Sonu-Ellilerdeki Siyasi Fikirlerin Tükenişine Dair, (Çev. Volkan Hacıoğlu), Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Best, S., Kellner, D. (2011). Posmodern Teori-Eleştirel Soruşturmlar, (Çev. Mehmet Küçük), 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bora, T. (2006). Medeniyet Kaybı-Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar, 2. Basım, Birikim Yayınları, İstanbul.
- Calhoun, C. (2007). Milliyetçilik, (Çev. Bilgin Sütçüoğlu), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çelik, N. B. (2005). İdeolojinin Soykütüğü I-Marx ve İdeoloji, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Eagleton, T. (2011). İdeoloji, Üçüncü Basım, (Çev. Muttalıp Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Fukuyama, F. (2012). Tarihin Sonu ve Son İnsan, (Çev. Zülfü Dicleli), Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Gellner, E. (1992). Uluslar ve Ulusçuluk, (Çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Heywood,. (2013). Siyasi İdeolojiler-Bir Giriş, (Çev. Ahmet K. Bayram, Şeyma Akın, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Buğra Kalkan), 5. Baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- Hobsbawn, E. J. (1993). 1870’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik- “Program, Mit, Gerçeklik”, (Çev. Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Huntington, S. P. (2015). Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, (Çev. Mehmet Turhan, Y.Z.Cem Toydemir), 14. Basım, Okyanus Yayınları, İstanbul.
- Kızılcıkelik, S. (1996). Postmodernizm Dedikleri, Saray Kitabevleri, İzmir.
- Larrain, J. (1995). İdeoloji ve Kültürel Kimlik-Üçüncü Dünya Gerçeği, (Çev. Neşe Nur Domaic). Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Lepore, J. (2019). “A New Americanism, Why a Nation Needs a National Story”. Foreign Affairs. https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2019-02-05/new-americanism-nationalismjllleppore?utm_campaign=lepore_prerelease_prospects&utm_content=20190205&utm_medium=promo_email&utm_source=special_send.
- Mardin, Ş. (1995). İdeoloji, Toplu Eserleri, 3. III. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mcllellan,. (2009). İdeoloji, (Çev. B. Yıldırım). II. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Meydan Larousse. (Yılı yok). Cilt 9.
- Michel, H. (1990). Faşizmler, (Çev. F. Üstel). 5. Baskı, İletişim Yayınları-Cep Üniversitesi Serisi, İstanbul.
- Örs, H. B. (2007). “İdeoloji-Karmaşık Bir Dünyayı Anlaşılır Kılmak”, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern İdeolojiler, (Der. H. B. Örs), s.3-45, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- Örs, H. B. (2007). “Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü”, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern İdeolojiler, (Der. H. B. Örs), s.477-514, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özkırımlı, U. (2015). Milliyetçilik Kuramları-Eleştirel Bir Bakış, 5. Basım, Doğubatı Yayınları, Ankara.
- Poulantzas, N. (1980). Faşizm ve Diktatörlük, (Çev. Ahmet İnel), Birikim Yayınları, İstanbul.
- Reich, W. (1979). Faşizmin Kitle Ruhunu Anlayışı, Payel Yayınları, İstanbul.
- Sarıca, M., Aybay, R. (1965). Faşizm, İzlem Yayınları, İstanbul.
- Strath, B. (2006). Ideology and history. Journal of Political Ideologies (February 2006), 11 (1). s. 23-42. Full Terms & Conditions of access and use can be found at <http://www.tandfonline.com/action/journalInformation?journalCode=cjpi20> Journal of Political Ideologies ISSN: 1356-9317 (Print) 1469-9613 (Online) Journal homepage: <http://www.tandfonline.com/loi/cjpi20>.
- Yetkin, M. (2017). Meraklısı İçin Entrikalar Kitabı, 20. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul.